

kopiníky a vyjímají je tak z jurisdikce župní správy. Od nynějška jsou přímo podřízeni králi a mají výsady bojovat pod jeho zástavou.

Velkou pozornost autor věnuje církevní problematice. Určující institucí v regionu byla spíšská kapitula, do jejíhož personálního obsazení se snažil nejednen rod zasahovat, a to i na úrovni probošta. Labanc rovněž sleduje budování farní sítě a kostelů, přičemž naráží i na zajímavý fenomén „křížáckých“ patrocinií. Autor je dáva do souvislosti s možnou účastí zdejší šlechty na páté křížové výpravě roku 1217. Otázkou však je, zda tato zasněžení nesouvisí spíše s působením Řádu německých rytířů v Uhrách, jakkoli šlo o pouhou patnáctiletou epizodu. Účast uherských sil na páté křižiáče byla nicméně ještě marginálnější.

Labancova kniha je dalším cenným příspěvkem do dobře probádané problematiky dějin středověké Špiše. Diplomatický materiál pro sledované období autor vyčerpá příkladným způsobem, přesto se čtenář nemůže zbavit dojmu jisté nezavřenosti. Nezbyvá tak než se těšit na chronologické pokračování výzkumu, ať už ho učiní Peter Labanc, či někdo jiný.

ROBERT NOVOTNÝ

Ralph A. RUCH, *Kartographie und Konflikt im Spätmittelalter. Manuskriptkarten aus dem oberrheinischen und schweizerischen Raum*, Chronos, Zürich 2015
(= Medienwandel – Medienwechsel – Medienwissen 33)

199 s., ISBN 978-3-0340-1269-0

Die vorliegende Studie, mit welcher der Verfasser an der Universität Zürich promoviert worden ist, beleuchtet anhand von vier Einzelbeispielen die Funktion von spätmittelalterlichen Manuskriptkarten, d. h. kleinmaßstäblichen topographischen Darstellungen, die in einer Wechselbeziehung mit einem schriftlichen Kontext stehen. Im Zentrum des Interesses sind also nicht primär kartographische Fragestellungen, die sich mit Projektions- und Abbildungsproblemen befassen, sondern Fragen nach dem Überlieferungskontext, dem Gebrauch und der Interpretation der untersuchten Karten – ein Themenkomplex, der eng mit dem als „pragmatische Schriftlichkeit“ bezeichneten Forschungsbereich verwandt ist. Beim ersten Beispiel handelt es sich eher um eine Skizze bzw. ein Croquis als um das, was man gemeinhin

als Karte bezeichnen möchte. Diese Skizze zeigt die Stadt Genf und ist in den Jahren 1429/30 entstanden, im Zusammenhang mit den Auseinandersetzungen um eine Teilung Genfs zwischen dem Diözesanbischof und dem Herzog von Savoyen Amadeus VIII., der seinen Einfluss auf Kosten des Bischofs ausweiten wollte. Die Darstellung stammt von Guillaume Bolomier, dem Sekretär des herzoglichen Rates und Vertrauten Amadeus', dem auch das begleitende savoyische Verhandlungsdossier zu verdanken ist. Sie diene der Visualisierung des umstrittenen Gebiets, was die vergleichsweise grobe Ausführung erklärt. Erhellend sind die auf der Skizze verzeichneten Eigennamen, deren Träger vom Verfasser identifiziert worden sind: Es handelt sich um Genfer Notabeln, die wenigsten z. T. als Auskunftspersonen bei den komplexen Tauschverhandlungen zwischen dem Bischof und dem Herzog dienen mochten.

Wer einmal versucht hat, sich anhand von topographischen Umschreibungen, wie sie beispielsweise in Urbaren gang und gäbe sind, räumliche Begebenheiten vor Augen zu führen, weiß den Nutzen von Karten zu schätzen. Eine solche Güterkarte bildet das zweite Beispiel im Buch. Es geht um die um 1450 entstandene Darstellung der sogenannten honaaischen Güter um die Dörfer Honau, Wantzenau und Aberhartzheim am Oberrhein, die dem Kapitel Alt St. Peter in Straßburg gehörten. Auch diese Karte ist wohl im Rahmen eines Streits entstanden, eines Konflikts um Herrschafts- und Nutzungsrechte, in dessen Verlauf – so lässt eine die topographische Darstellung begleitende Urkunde schließen – die Vertreter der Gemeinden Honau und Wantzenau vom Kapitel zur Rechtslage befragt worden sind. Dass die Karte der Veranschaulichung der Urkunde diene, erscheint naheliegend, „lässt sich [aber] nicht mit Sicherheit feststellen“ (S. 68). Wir wollen hier nicht auf die näheren lokalhistorischen Umstände des angesprochenen Konflikts eingehen, doch scheint es unzweifelhaft, dass „Karte und schriftliche Überlieferung [...] Bestandteile einer Strategie zur Legitimierung des Stifts als Herrschaft ausübende Institution [sind]“ (S. 75).

Im dritten Beispiel geht es ebenfalls um einen Konflikt, der bildlich dargestellt wird, freilich nicht auf Karten, sondern auf Stadtansichten. Diese finden sich im spätestens 1485 in Angriff genommenen Geschichtswerk des Gerold Edlibach, des „früheste[n] Bilderchronist[en] der Stadt Zürich“ (S. 101). Ralph A. Ruch hat zwei Darstellungen untersucht, die an Ereignisse im Alten Zürichkrieg anknüpfen: die Belagerung von Zürich und von Rapperswil durch die Eidgenossen (1444), wobei im zweiten Fall ein

fehlgeschlagener Versuch, Rapperswil übers Wasser zu versorgen, thematisiert wird. Die unterschwellige pro-zürcherische Ausrichtung der beiden Abbildungen eröffnet sich einem nicht sofort, sondern muss vom Autor herausgearbeitet werden. Die Chronik Edlibachs, der die Illustrationen selbst besorgte, war „keine eidgenössische Chronik, sondern eine Chronik der Zürcher Elite“, wobei der Geschichtsschreiber „mit seiner chronikalischen Aufzeichnung die Politik seines Stiefvaters [Hans] Waldmann [stützte]“ (S. 117), der in den 1480er Jahren die Zürcher Politik als Bürgermeister bestimmte.

Das letzte Kartenbeispiel hat einen gesamt-eidgenössischen Bezugsrahmen: Es ist die älteste topographische Darstellung der zehnrätigen Eidgenossenschaft, die der Zürcher Arzt, Astrologe und Kartograph Konrad Türost im Zusammenhang mit seiner zwischen 1495 und 1499 verfassten Beschreibung der Eidgenossenschaft hervorbrachte. Die Entstehung fällt damit in eine Zeit, in welcher sich in dem heterogenen eidgenössischen politischen Gebilde, das auf einer Vielzahl unterschiedlicher Bünde beruhte, ein eigenes gesamt-eidgenössisches Bewusstsein entwickelte. Ein Ausdruck dieser Entwicklung war sicherlich die eidgenössische Historiographie, aber auch Türosts Karte.

Ralph A. Ruch gelingen erhellende Beobachtungen, welche auf exemplarische Art und Weise die quellenbedingten Grenzen, aber auch die Chancen einer historisch-kontextualisierenden Kartenbetrachtung aufzeigen. Leider fehlt ein Namen- und Ortregister.

GEORG MODESTIN

Barbara SCHNEIDER, *Erich Maschke. Im Beziehungsgeflecht von Politik und Geschichtswissenschaft*, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen 2016

392 s., ISBN 978-3-525-36080-4

Ve 20. století má každá historiografie své temné stránky. Ne každá se ale dokázala s vlastní minulostí vyrovnat. A ne každá měla odvahu si vůbec položit otázky, na něž je nesnadné a někdy i bolestně odpovídat. V německém prostředí započalo vyrovnání s minulostí na konci osmdesátých let, nejdůležitější práce však byly napsány až na přelomu 20. a 21. století. Hlavní pozornost byla věnována především těm historikům, kteří se

podíleli po roce 1933 na nacifikaci německé vědy a kteří aktivně ideologicky napomáhali během uzurpace nového životního prostoru, považovaného za historicky germánský. Pro uvažování o historickém myšlení byly důležité práce, které ozřejmily přenašeni předválečných konceptů do sociálněhistorického bádání šedesátých let. Vrchol v tomto ohledu představují monografie Ingo Haara *Historiker im Nationalsozialismus. Deutsche Geschichtswissenschaft und der „Volkstumskampf im Osten“* (2000) a Thomase Etzemüllera *Sozialgeschichte als politische Geschichte. Werner Conze und die Neuorientierung der westdeutschen Geschichtswissenschaft nach 1945* (2001). V případě německé medievistiky však přece jen kritické hodnocení nacistickou ideologií ovlivněného bádání, s personální kontinuitou do poválečných let, poněkud zaostávalo za úvahami o historiografii a historikůch, kteří se věnovali moderním dějinám. Jasně to ukazuje například sborník *Die deutschsprachige Mediävistik im 20. Jahrhundert*, vydaný Petrem Morawem a Rudolfem Schiefferem (2005), i když i zde najdeme texty, například Otto Gerharda Oexleho, které jsou otevřeně kritické.

Disertace Barbary Schneiderové v sobě spojuje díky jejímu hlavnímu aktérovi oba problémy. Erich Maschke totiž hrál významnou roli v německém Ostforschungu. Zároveň však po válce, kdy se začal věnovat dějinám měst, zásadně ovlivnil teoretické uvažování o sociálních vztazích a společenském rozvrstvení ve středověkém městském prostředí. Když jsem na počátku devadesátých let 20. století četl dvě Maschkeho programatické studie *Die Unterschichten der mittelalterlichen Städte Deutschland* (1967) a *Mittelschichten in deutschen Städten des Mittelalters* (1972), v nichž se autor odvolával na soudobé sociologické concepty, musím přiznat, že jsem o jeho nacistické minulosti, stejně jako o jeho předválečných výzkumech, v nichž městská problematika téměř nefigurovala, nic nevěděl. Možná jsem na tom byl stejně jako Barbara Schneiderová, neboť předností její vskutku vynikající práce je skutečnost, že k Maschkejům přistupuje bez předpojatosti. V psychologizujícím duchu se snaží ukázat, jak byly jeho život a přístup k dějinám ovlivněny jeho ranými zkušenostmi. Dostí oprávněně přitom mluví o generačním pocitu a generačním souznění, jež pro Maschkeho hrály významnou roli jak v Königsberku, tak od druhé poloviny padesátých let v Heidelbergu. Za formativní považuje pro jeho osobu poválečná léta 1919–1927. Dominovaly v nich válečné zkušenosti, neboť na sklonku války několik měsíců bojoval na západní frontě. Ihned po válce se začal angažovat v nacionalistickém